

*Mikään ei ole ihmiselle vaikeampi hallittava kuin kieli,
ja halunsa hän hillitsee paremmin kuin sanansa.*

-Baruch Spinoza

Filosofia - Hölynpölyä vai puhdasta immanenttia?

Miksi aloitan Näkökulmia mesokosmoksesta podcast-sarjan pohtimalla mitä tieto, käsitteet ja ajatukset tarkoittavat?

Syy on yksinkertainen. Koska perustavanlaatuisen kysymysten pohdinnan seuraukset ovat hyvin kiehtovia. Luovuuden salpa ikään kuin aukeaa, kun perustus horjuu ja kaaos on pääsemäisillään valloilleen.

Ensimmäinen kohdattava asia on helppo pakotie, jossa parilla lauseella määritellään, mistä esimerkiksi tiedossa on kysymys. Toinen on reflektio eli tiedon peilaaminen, vaikka vain muutama tutun tai tuntemattoman ihmisen aiheesta esille nostamaan uuteen ajatukseen. Samaan aikaan nousevat esiin kysymykset, jotka räjäyttävät yksinkertaiset, itsestäänselvyyksinä pidetyt määritelmät levälleen. Kolmas kohdattava asia on tyhjyys. Se, kun selitykset eivät enää tyydytä ja käsitteet eivät tarjoa mitään tuoretta näkökulmaa. Vastaan tulevat oman tiedon rajat. Loppu on ajatuksen virran seuraamista, sen asettumista parhaassa tapauksessa neitseellisiin uomiin.

Perustavanlaatuisen kysymysten pohtiminen on filosofin kulmakivi. Keskeneräisenä tutkijana keskeneräiseen ajatusten apinatarhaan joutuminen vaatii kuitenkin jonkin toistettavissa olevan teon, jotta kaaoksesta löytyisi erottuva tarttumapiste. Episodi 1:ssä mainitsemani Kaikkikeskus on kuin Sveitsin armeijan linkkuveitsi, jonka avulla voi tarttua perustuksiin.

Kesken kaiken havahtuminen ja ajatusjunaan hyppääminen on ollut myös ranskalaisen filosofi Gilles Deleuzen mielessä hänen Spinozaa käsittelevässä teoksessa. Lainaan Deleuzea kirjan englanninkielisestä käännöksestä¹, koska persoonattomassa pronomiinissa kirjoitettu ote kääntyy huonosti suomen kielelle:

“One never commences; one never has a tabula rasa; one slips in, enters in the middle; one takes up or lays down rhythms.”

¹ Gilles Deleuze: Spinoza - Practical Philosophy, sivu 123 (englanniksi kääntänyt Robert Hurley, 1988)

Meillä ei siis ole juuri nyt tabula rasaa eli alkuvaatimuksista tyhjää tilaa, josta lähdemme liikkeelle, vaan luiskahdamme määritelmien maailman keskelle. Täällä keskimaailmassa eli mesokosmoksessa yritämme löytää lohtua etsinnälle.

Mesokosmos on välialue mikro- ja makrokosmoksen välillä. Ihmisen aistien ja luonnollisten toimintojen piiri sijoittuu tähän keskimaahan, jolloin edellä mainitut maailmat (kreik. *kosmos* tarkoittaa järjestäytyneitä maailmaa ja *meso* välissä / keskellä olevaa) muodostavat filosofisen kolminaisuuden. Tässä merkityksessä mesokosmos-termiä käytti ensimmäisen kerran saksalainen filosofi Gerhard Vollmer vuonna 1975².

Jos perustavanlaatuisia käsitteitä ei pysty uudelleen ymmärtämään milloin tahansa, missä tahansa, niin mikä niiden hyöty olisi? Ajatusten palauttaminen havainnoinnin alkutekijöihin pitää kaikki ne tarpeelliset avut arkitajunnassa, joista käsin filosofia eli viisauden rakkaus pysyy aina tuoreena ja elävänä. Ideaalitapauksessa tosi tieto kuljettaa mukanaan kaikki tarvittavat peruselementit, joiden avulla tiedon oma paikkansapitävyys voidaan DNA:n tavoin todentaa ajasta ja paikasta riippumatta.

Juttua pupusta

Nykyinen arvostus sanoja kohtaan on jokseenkin ristiriitaista. Toisaalta tähdennetään sanojen riittämättömyyttä, kun niistä puhutaan kokemusten tai todellisuuden kuvaajina. Vähintään sanat nähdään kömpelöiksi, kun yritämme määritellä järkevästi asioita. Asiakieltä puhuvia poliitikkoja, sanallisen pelin hallitsijoita ja taitavia sanan pyörittelijöitä katsotaan pitkin hampain irvistellen. Arvostuksen puute tosin kulminoituu siihen, että ääripääpuoluepolitiikan vaatimat lupauksen sanat on vaikea pitää pitkällä aikavälillä.

Eri ammattialojen jargonin jauhajat on ollut kauan tunnettu käsite. 1600-luvulla mielen filosofiaa ja tietoisuutta systemaattisesti kartoittanut englantilainen ajattelijana John Locke kirjoitti monisatasivuiseen ihmisymmärrystä käsittelevään esseeseen³ seuraavan kuvailun ammattikielestä:

“Eivätkä myöskään nykyaikaiset filosofit, jotka ovat onnistuneet heittämään pois koulujen jargonin ja puhumaan ymmärrettävästi, ole paljon paremmin onnistuneet määrittelemään yksinkertaisia ideoita, selittämällä niiden syitä tai muutenkaan. Atomistit, jotka määrittelevät liikkeen siirtymiseksi yhdestä paikasta toiseen, mitä he tekevät muuta kuin laittavat yhden synonyymien toisen sanan tilalle? Sillä mitä siirtyminen on muuta kuin liikettä?”

² Katso Gerhard Vollmerin artikkeli “Mesocosm and Objective Knowledge” (1984)

³ John Locke: An essay concerning human understanding, luku 4 (1689)

Vuonna 2005 eräs tutkijaryhmä loi tietokoneohjelman, jonka avulla saattoi kirjoittaa täysin automaattisesti tietojenkäsittelytieteeseen liittyvän tutkimusartikkelin kaavioineen ja sitaatteineen. Tämän SCIGen⁴ ohjelman tuottamia hölynpölyä sisältäviä tutkimuspapereita⁵ hyväksyttiin sittemmin kansainvälisiin tiedekonferensseihin.

Myös pienemmän mittakaavan puppulausegeneraattorit tuottavat koukeroisia korulauseita täysin ohjelmallisesti, esimerkiksi seuraavanlaisia⁶:

“Universaalista näkökulmasta katsoen yksinkertainenkin muutos avaa itse kullekin tiedon ja ymmärryksen portin kohti vastuunalaisia kontradiktioita.”

Edellä olevaa kieliopillisesti sujuvaa lausetta voi makustella ja miettiä, mikä siitä tekee puppua. Kuka voi esittää lauseessa mainitun ”universaalin näkökulman”, mikä on ”yksinkertainen muutos”, perhosefektikö? Puppulauseen ”itse kullekin” ilmaisu on myös turhan yleistävä. ”Portin aukeaminen kohti jotain” on kömpelöähkö metafora. ”Avaa portin jonnekin” olisi parempi. ”Vastuunalainen kontradiktio (eli ristiriita)” on sanapari, joka ei sovellu kovin hyvin yhteen. Sen lisäksi, että vieraskielisillä sanoilla voi hämätä vastaanottajaa, vieraskielisten lainasanojen toistuva käyttö voi johtaa myös tarpeettomaan tautologiaan. Silloin aiheesta ei kerrota lisää tietoa, vaikka sanojen määrä lisääntyy. Usein myös tekstin ymmärtäminen vaikeutuu lainasanoja käytettäessä. Lainasanojen käyttöä voi silti perustella synonyymisten ilmaisujen näyttäjänä, sanojen juurien esiin tuojana, tai muistilappuna, joka kiinnittää huomion johonkin tärkeäksi katsottuun käsitteeseen.

Laajemman asiayhteyden uupuminen, liian yleistävät ilmaisut, huonosti yhteensopivat sanat ja saman asian toistuva ilmaiseminen mahdollisesti eri kielellä, tekevät puppugeneraattorin luomasta lauseesta hölynpölyä. Muutamilla muutoksilla se toisaalta sopisi hyvin vaikka minun tietoa käsittelevään esseeseen, esimerkiksi näin:

”Mesokosmisesta, ihmisen mittasuhteista lähtevästä näkökulmasta käsin, pienikin sisäinen havainnointipisteen muutos voi avata portin tietoon ja ymmärrykseen, sekä vastuunalaiseen eettiseen toimintaan.”

Minulle tällainen lause olisi koherentti eli sisäisesti yhtenäinen. Lauseessa oleville sanoille ja käsitteille löytyy laajennettavat merkitykset ja niillä on vissi konteksti eli asiayhteys. Mutta ilman johdantoa ja mahdollisesti termien lisäselityksiä lause voi silti kuulostaa jollekin pupulta.

⁴ <https://pdos.csail.mit.edu/archive/scigen/>

⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/SCIGen>

⁶ <https://puppulausegeneraattori.fi/?jako=0y22g0v16q22>

Popularismin nykytyrskyistä huolimatta, ihmiset yleisesti ottaen hyväksyvät sen, että yhteiskuntapolitiikkaan ja tieteeseen kuuluu vaikeasti ymmärrettävä, pitkää perehdytystä vaativa kieli. Samoin uskonnollisiin järjestelmiin perehtyminen on suurelta osin vieraan kielen sanaston opettelua ja yhteensovittamista jo aiemmin opittuun sanastoon. Tästä nousee kysymys, miten sitten erotamme hölynpölyn sellaisesta, jossa on jotain järkeväksi ajatukseksi kutsuttua takana? Eroaako oma tuottamani puhe ja teksti jotenkin edellä mainitusta puppugeneraattorin lauseesta? Olenko vuosimiljoonien aikana vain pitkälle viritetty sähkökemiallinen neurogeneraattori itsekini?

Tietokone pystyi jo 15 vuotta sitten tuottamaan tekstiä, joka meni korkeasti koulutettujen tutkijoiden tarkastuksen läpi. Kiireessä auditoijat eivät ehkä ehtineet kunnolla perehtyä SCIGenin generoimaan tutkimuspaperiin. He luultavasti luottivat tuttuun, kouluissa opetettuun robottimaiseen artikkelin muotoon ja vierasperäisten sanojen vaikuttavuustekijään. Joka tapauksessa edes harjaantuneen asiantuntijan pikainen silmäys ei välttämättä riitä nykyään erottamaan vilppiä ja petosta. Tai ei siis kykene erottamaan tietokoneen ja ihmisen luomaa tekstiä tässä tapauksessa. Voiko tietokone nimittäin olla vilpillinen? Mitä jos tietokoneen luoma teksti sisältääkin uusia oivalluksia, uutta tietoa, uusia hypoteeseja? Uskommeko, että näin voisi olla tulevaisuudessa?

AlphaZero⁷ on kuuluisa tekoälykone, jonka ohjelmistolliseen neuroverkkoon pohjautuva pelien ratkaisukyky on viime vuosina hämmästyttänyt maailmaa. Muihin vastaavanlaisiin pelirobotteihin verrattuna AlphaZerosta tekee ihmeellisen se, että siihen ei ole syötetty valmiiksi pelinavausmalleja, vaan koneoppiva ohjelma aloittaa itsensä opettamisen niin sanotusti tyhjältä pöydältä. Filosofisesti ilmaistuna siis ilman alkulähtökohtia. Tietokoneen muistiin rakennettu neuroverkkomalli, samoin kuin ihmisen aivojen rakenne on tietysti alkuvaatimus, jota ei voi ohittaa. Sen takia keskusteluissa on hyvä erottaa toisistaan rakenteelliset ja tiedolliset alkuvaatimukset, vaikka postmodernissa filosofiassa (nykyajan edistynyt agnostismi) kumpikaan ei vielä riitä selittämään tietoa.

Vuonna 2017 joulukuussa tehdyssä kokeessa muutaman tunnin itseään opettava kone kehittyi niin pitkälle, että siitä tuli käytännössä katsoen voittamaton. Sekä ihminen että pisimmälle kehittyneet aiemmat koneet kokivat murskatappiot AlphaZeroa vastaan shakki, shogi ja go peleissä. Garry Kasparov, yksi aikamme kuuluisimmista shakinpelaajista, ihaili AlphaZeron pelityyliä, koska se muistutti hänen omaa avointa ja dynaamista tyyliä. Minkälaista kirjallista sisältöä tällaisen koneen saisi tuottamaan, erottaisimmeko sitä ihmisen tuottamasta tekstistä? Ainakin shakissa AlphaZero pystyi kehittämään ennennäkemättömiä toimivia taktiikoita.

⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/AlphaZero>

Sanojen ja tekojen arvo joudutaan punnitsemaan uudelleen, jos koneetkin pystyvät tuottamaan niitä kuten ihminen.

Filosofisten ja maailmankatsomuksellisten järjestelmien kohdalla meidän ei vielä tarvitse pohtia niinkään sitä, ovatko sen tuottaneet ihmiset vai koneet. Mielenkiinto on syvemmissä analyysissä siitä, mitä filosofia pystyy selittämään. Kuitenkin saatamme kohdata hyvin samantyyllisen kysymyksen filosofisen pohdinnan kanssa. Miten suodatamme pinnalta sellaisen puheen ja tekstin, joka ei kestä syvempää kriittistä tarkastelua? Immanuel Kantin pääteoksen⁸ nimeä lainatakseni, kestääkö edes puhdas järki kritiikkiä?

En tiedä juuri muuta keinoa selvittää näitä kysymyksiä kuin periksiantamaton perehtyminen asiaan. Ottamalla asiasta selvää. Konteksti eli se, miten teksti nivoutuu suurempaan kokonaisuvaan, kertoo jotain laadusta. Hyvät johdannot, asteittainen aiheen syventäminen, läpinäkyvyys lähteiden ja tutkimusmotiivien osalta, sovellettavuus ja tiedon istuminen jo tunnettuihin ympäristöihin ovat niin ikään positiivisia signaaleja laadusta. Ulkopuolisen arvioijan seuraavaksi ongelmaksi muodostuu se, mistä löytää aikaa perehtyä annettuun maailmanselitysmalliin ja mikä motivoi tutkimaan mallia aina vain syvemmälle.

Sanojen ristitulessa

Toisaalta pidämme puhumista, tunteiden ja kokemusten sanoittamista hyvinkin tärkeänä. Monet yksilö-, pari- ja ryhmäterapiat, myös iso osa yhteiskunnallista kommunikointia perustuu sanalliselle viestinnälle. Inspiroivia tai muuten taitavia puhujia ihailaan. Runouden ja proosan tuottajat kuuluvat edelleen omaan arvostettuun taiteelliseen kastiinsa. Koulutus alaluokilta korkeimmille asteille pohjautuu suurelta osin luku-, kirjoitus- ja retoristen taitojen kehittämiseksi.

Itse en klassisen ja instrumentaalimusiikin ystävänä pitkään aikaan pitänyt sanoja niin tärkeänä tekijänä musiikissa kuin sointujen, melodioiden, rytmien, dynamiikan ja äänenvärien maailmaa. Lähinnä ihmettelin sitä, miten monilta saattoi niin helposti kadota mielenkiinto musiikkiin, jos se ei sisältänyt vokaaliosuuksia. Instrumentaalimusiikkia kuunnellessa monien ilme oli kuin ihmisillä, jotka joutuivat syömään hernekeittoa ilman possun lapaa. Sanoja ja ihmisääntä pidetään musiikissa yleisesti ottaen aika olennaisena elementtinä. Vähintään siinä täytyy olla rummut ja basso, jotta musiikki tarttuu edes jotenkin kiinni normikuulijaan. Kuinka moni instrumentaalikappale esimerkiksi päättyy hittilistojen kärkeen?

⁸ Puhtaalla järjellä kritisoimisen voisi kuvitella olevan parasta mahdollista kritiikkiä. Suomalaiseksi sanaleikiksi kääntynyt Immanuel Kantin "Puhtaan järjen kritiikki" (1781) kirjan nimi viittaa kuitenkin puhtaan järkeilyn (logoksen?) kriittiseen tutkimiseen, siihen mihin järkeily ja tieto voi parhaimmillaan yltää sekä mitkä ovat metafysiikan mahdollisuudet.

Palaan kuitenkin vielä siihen, mikä sanoissa mättää. Kun sanomme, että sanat eivät riitä kuvailemaan kokemusta, tarkoitetaanko sillä sitä, että sanat eivät koskaan riitä? Miksi ei riitä? Onko kyse omasta riittämättömyydestä käyttää sanoja? Vai onko kyse siitä, että kokemusta voi kuvailla loputtomiin, loputtomasti eri tavoilla ja eri sanoilla? Kokemus itsessään ei tyhjenny eikä siirry sanojen avulla. Sanat voivat herättää vastapuolella esiin samanlaisiksi tunnistetun kokemuksen. Vai onko tämäkin adekvaatti eli luotettavan samankaltaisuuden tavoittaminen liikaa sanottu?

Jos sanojen ja kokemusten erilaisesta tehtävästä ei ole hyvin tietoinen, niin se voi johtaa hataraan argumentointiin eli perusteluun. Ottaessaan kantaa tähän asiaan, tulee samalla esittäneeksi ontologisen pohjan omalle elämäkatsomukselle. Sen ontologisessa osassa nimittäin määritellään mitä on olemassa ja mikä ylipäätään on mahdollista.

Ajattelemmeko itsestä yleistäen (lat. *argumentum ad preferentiam*), että muutkaan eivät jostain syystä pysty selittämään kenenkään kokemuksia eli evätään kaikilta kyky käyttää sanoja kuvailuun ja määrittelyyn? Mitä menetämme silloin, jos jollekin annetaan lupa kuvailla omaa kokemuksestaan määrätietoisesti, perinpohjin ja johdonmukaisuuteen pyrkien? Onko joskus kyse siitä, että emme halua antaa kenellekään valtaa määritellä asioita eli nousta muiden yläpuolelle määrittelijänä? Määrittäminen samoin kuin luominen voidaan kokea Jumalan rooliin asettumisena. Vai johtuuko ennakkoluulomme siitä, että jotkut yrittävät ymmärtää ja sanallistaa asioita, joista heillä ei mielestämme ole joko lainkaan tai ainakaan riittävää kokemusta?

Tähän on mielestäni hyvä tehdä jonkinlainen selvyys. Jos lähtökohta on, että sanat ovat täysin riittämättömiä kuvaamaan tai jotenkin siirtämään todellisuutta, niin silloin siinä ei auta kokemus sen paremmin kuin kokemattomuuskaan. Sanoilta viedään arvo ja pohja vetämällä mutkat suoriksi jo ensimetreillä. Silloin kommunikoinnissa on pakko siirtyä enemmänkin siihen, miten vastapuoli voidaan saada vakuuttuneeksi jostain asiasta, riippumatta siitä mitä on sanottu. Silloin kommunikoinnissa tulee tärkeäksi se, kuinka saadaan vakuutettua jotain ehkä jopa ilman sanoja, mahdollisesti jonkin sanattoman vuorovaikutuksen kautta. Tämä on suoran vaikutuksen yrittämistä, tavallaan valtapeliä, pakottamista, ei dialogia eikä vuorovaikutusta. Ainakin, jos vastapuoli ei ole suostunut sellaiselle tiedon siirrolle.

Edistyneessä vuorovaikutuksessa osanottajat ovat oman mielipiteen ilmaisemisen lomassa valmiita ja avoimia kuuntelemaan, mitä se saa aikaan toisissa osapuolissa. Mielipide tai näkökulma tehdään tiettäväksi, tunnetuksi, ymmärrettäväksi ja se laitetaan avoimen selkeäksi esille. Sitä ei tyrkytetä, eikä pyritä näkymättömin hypnoottisin keinoin saamaan tunnustetuksi ja hyväksytyksi. Vuorovaikutteisessa kommunikoinnissa keskustelijat ovat

valmiita täydentämään perustelujaan. Jotta tällainen keskusteluyhteys voisi muodostua, vaatii se monella tavalla hyvin pohjustetun ympäristön ja rakentavan alkuasetelman.

Tietty ammattikieli ja sanasto kuuluvat vääjäämättä yhteiskunnan eri osiin. Nuorisollakin voi olla oma kieli ja sanasto, josta vanhemmat eivät ole ollenkaan tietoisia. Tällaiset kielipesäkkeet voivat kasvaa ja kehittyä omassa paikallisessa ympäristössä pitkälle. Samoin kielipesäkkeet voivat kadota sen jälkeen, kun sanasto on täyttänyt oman tehtävänsä.

Filosofin kielipesäke ja toiminta-alue liittyy yhdeltä osin vahvan ja tarkkaan harkitun käsitteistön luomiseen. Tämä toimintatapa on meille tuttua jo antiikin ajan ajattelijoilta, kuten filosofi Platonilta ja matemaatikko Eukleidesilta. Ajatusten ja käsitteiden uudelleen henkiin herättämisen idea on säilynyt meidän päiviin saakka esimerkiksi Rudolf Steinerin ja Gilles Deleuzen omaperäisissä filosofisissa järjestelmissä.

Tienhaarassa

Tässä kohdassa filosofilla on kaksi tietä valittavana. Filosofian tutkija voi ottaa roolin perehtyä historiaan, filosofeihin ja maailmankatsomuksiin. Tutkija voi yrittää ymmärtää erilaisia käsitteitä eri aikoina eri kulttuureissa. Tutkijafilosofi pyrkii pysymään mahdollisimman objektiivisena ja ottamatta kantaa siihen, mikä on oikea tulkinta. Painopiste on filosofisten ja uskonnollisten käsitteiden kehityskaaren ymmärtämisessä ja siinä, mikä on mahdollisesti nykyisin laajimmin tunnustettu näkökulma eri kysymyksiin. Tutkijafilosofin välittämä tieto on nykyajan suosituksen mukaisesti tilastollista ja mitattavaa.

Toinen lähestymistapa on kokemuksellisempi ja subjektiivisempi. Luova filosofi pyrkii löytämään sellaiset lähtökohdat, jotka mahdollisimman yleismaailmallisesti pitävät paikkansa, sellaiset joihin hän voi tukeutua ajattelussaan, puolustaa ja kehittää niitä vuorovaikutuksessa muiden ajattelijoiden kanssa. Tässä työssä hän joutuu hyvin todennäköisesti luomaan uusia käsitteitä ja merkityksiä, muokkaamaan vanhoja, ehkä hylkäämäänkin jotain. Luova filosofi pyrkii tuottamaan, tai tulee tuottaneeksi laadullisempaa tietoa.

Molemmilla lähtökohdilla on omat hyvät ja huonot puolensa. Tutkijafilosofin tuotoksia on helpompi arvioida, koska ne perustuvat vahvemmin jo olemassa oleviin käsitteisiin, joiden merkityskenttä on yhtenäisempi ja tunnetumpi. Luova filosofi pakottaa lukijansa ja kuulijansa syvälle uuteen omaan rakentamaansa viitekehykseen, joka voi sisältää paljonkin uusia käsitteitä ja jossa sanojen merkitykset voivat vaihdella yleisesti tunnetuista merkityksistä.

Toisaalta tutkijafilosofin yritys ymmärtää sitä, mitä muut ajattelijat ovat tarkoittaneet, jää mitä luultavimmin aina vajavaiseksi. Luova filosofi luo omat merkityksensä, jolloin vajavaisuutta ei

siinä mielessä ole. Sillä voinko minä tietoisesti ja ajatuksella kirjoittaessani jotain väittää, etten ymmärtäisi, mitä kirjoitan? Tutkijafilosofit tutkivat useinmiten luovien filosofien kätten jälkiä, joka ehkä on asteen verran mielekkäämpää kuin tutkia toisten tutkijafilosofien tilastoja, tehdä tilastoja tilastoista.

Kaksijako on tietysti keinotekoinen. Voi olla, että kaikenlainen jakaminen, vähentäminen ja erottaminen on näennäistä. Joka tapauksessa molemmat tavat filosofoida eli rakastaa viisautta, voivat olla yhden ja saman henkilön menetelmiä pureutua kulloiseenkin aiheeseen.

Vaikka luova filosofi ei ole niin sidottu menneisyyden filosofien määritelmien kanssa, hyötyy hän suuresti historian tuntemuksesta. Vakiintuneen terminologian käyttö helpottaa omien ajatusten ymmärrettäväksi tulemistä. Historian tunteminen saattaa meidät paremmin arvioimaan sitä, mikä on uutta ja mikä on vanhaa. Toisin sanoen arvioimaan sitä, mikä on toistamisen ja julkituomisen arvoista. Erityisesti luova filosofi joutuu pitämään huolta siitä, ettei hän tuota pelkkää mielikuvituksellista hölynpölyä ja että käsitteet ovat käyttökelpoisia ja todellisuutta kuvaavia.

Luojafilosofit

Filosofia voi olla enemmän käsitteiden luontia kuin ulkoisten lakien ja tiedon löytämistä, jos sitä verrataan muihin tieteisiin. Mukavimmillaan filosofia on kuin geometrista taidetta. Mutta silloin, kun filosofiaan sisältyy sekä ulkoisen fyysisen että sisäisen mielen maailman havainnointi, voi filosofiassa olla kyse myös löytämisestä. Filosofia voi tulla uudelleen itsestä löytämisen työkaluksi. Termit tehdään eläviksi niiden perinpohjaisella pohdinnalla oman elämän kokemusten ja omien havaintojen kautta. Sillä "ei voi ihmisen tieto mennä hänen kokemuksen ohi", kuten John Locke sanoi.

Myös käsitteistä ja ideoista voi tulla havainnoinnin kohteita, samalla tavalla kuin ajatuksista tulee havainnoinnin kohteita. Emme tiedä mitä olemme ajatelleet vasta, kun olemme alkaneet ensin ajattelemaan. Vasta sen jälkeen, muistia apuna käyttäen näemme, mitä olemme luoneet. Ajatuksissa voimme manifestoida eli luoda esille jonkin idean tai käsitteen monta kertaa uudelleen. Uudelleenmanifestointiprosessissa ajatukset lopulta toivottavasti kuvaavat entistä paremmin ensin heikosti esille tullutta ideaa.

Viimeaikaisissa tietoisuuden tutkimuksissa on esitetty, että käsitteet ovat itseasiassa yksi aistittava kohde. Tätä kykyä aistia ideat ja käsitteet kutsutaan ideastesiaksi⁹. Muun muassa Rudolf Steiner ja Gilles Deleuze pitivät käsitteiden luomista yhtenä tärkeimpänä filosofian tehtävänä. Siteeraan ensin Deleuzea¹⁰:

⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Ideesthesia>

¹⁰ Gilles Deleuze: Negotiations, sivu 136 (käännös Martin Joughin, 1997)

“Filosofia ei ole kommunikoiva, sen enempää kuin mietiskelevä ja heijastavakaan; se on luonteeltaan luova tai jopa vallankumouksellinen, koska se luo jatkuvasti uusia käsitteitä. Ainoa ehto on, että käsitteissä pitäisi olla välttämättömyyttä ja outoutta, ja näitä molempia siinä määrin, että käsitteet vastaavat todellisiin ongelmiin. Käsitteet estävät ajatuksia olemasta pelkkä mielipide, näkökanta, näkemysten vaihtoa, tyhjää puhetta. Jokainen käsite on vääjäämättä paradoksi.”

Deleuzen menetelmä on tehdä tutusta outoa, erottua massasta. Deleuze ja hänen kollega Michel Foucault elivät käsitteidensä kanssa kaaoksen reunamilla raivaten taiteen ja tieteen rajamaastoa. Myös Steiner liikkui yhtä tuntemattomilla vesillä tiedon, käsitteiden, ajatusten ja niiden mahdollisuuksien kanssa. Totuus ja tieto -kirjan johdannossa¹¹ Steiner kirjoitti:

“Tiedon kohde ei ole toistaa käsitteellisessä muodossa sitä, mikä on jo olemassa, vaan pikemminkin luoda täysin uusi alue, joka yhdistettynä aisteillemme annettavaan maailmaan muodostaa kokonaisuuden todellisuudesta.”

Sillä onhan tässä uuden alueen luomisessa vaara käyttää mielikuvitusta niin, että se ei vastaakaan muita koskevaa todellisuutta, vaan on ainoastaan henkilön omaa sisäistä todellisuutta. Käsitteet olisivat totta, mutta vain hänelle itselleen, elokuvaa ikiomalla laajakankaalla. Rohkeasti Steiner kuvaili edelleen¹²:

“...käsitteiden ja ajatusten kohdalla asiantila on toisenlainen: ne meidän on tuotettava, jotta voisimme kokea niitä. Vain käsitteet ja ajatukset annetaan meille muodossa, jota voitaisiin kutsua älylliseksi näkemiseksi.”

Steiner vei käsitteellistämisen mahdollisuuksia vielä kaukaisempiin sfääreihin esittäen, että käsitteet ja ideat yhdistettynä havainnoinnin ja tietoisuuden kanssa voivat toimia ikään kuin aistillisina kulkuneuvoina, jonkinlaisina kehoina, joiden avulla voi tutkia henkisiä todellisuuksia, jopa historian menneitä tapahtumia. Tässä kohden Steinerin vene ajautui käsiterealismin kanssa sellaisille vesille, että vielä nykypäivänä monet filosofian oppikirjat ohittavat Steinerin tietoteorian ja vapauden filosofian vakavasti otettavana järjestelmänä. Lähtökohtien ja menetelmien puolesta ne eivät muuten eroa kenestä tahansa akateemisesti tunnustetusta filosofista. Lopputulokset ovat ehkä radikaaleja, mutta toisaalta ajattelun vapaudesta ei voi tinkiä. Deleuzen¹³ mukaan meidän “täytyy tuoda jotain käsittämätöntä maailmaan”.

¹¹ Rudolf Steiner: Totuus ja tieto (1892)

¹² Ibid. luku 4

¹³ Gilles Deleuze: A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia

Jos elämme immanentissa maailmassa, joka sisältää kaiken itsessään eikä mitään ulkopuolella, niin miten on mahdollista, että voimme silti luoda harhaisia uskomuksia, epäjohdonmukaisia muistikuvia unissa, jopa mielisairauksia, joissa olemme kadottaneet kosketuksen todellisuuden kanssa? Deleuze työskenteli¹⁴ mm. psykiatrisessa sairaalassa ja psykoterapeuttien kanssa saadakseen selvyttä tähän ongelmaan. Filosofi ei voi ohittaa kysymystä hallusinaatioiden syntymisestä.

Onko spinozalainen immanentti ontologia puhdasta timanttia, vai onko se särkyvää lasia? Miksi yleensäkin välitämme siitä, mikä on totta ja mikä ei? Onko tässäkin pyrkimyksessä kyse yhdestä halujen koneiston ilmennyksestä? Siinäpä lukijalle ja kuulijalle aiheita seuraaviin pohdintoihin!

Lähteitä ja tukiverkkoja ajatuksille:

John Locke: An essay concerning human understanding (1689)

Rudolf Steiner: Totuus ja tieto (1892)

Gerhard Vollmer: Mesocosm and Objective Knowledge (1984)

Robert Hurley: Gilles Deleuze: Spinoza - Practical Philosophy (1988)

Paul Patton: Gilles Deleuze: Difference and Repetition (1994)

Martin Joughin: Gilles Deleuze: Negotiations (1997)

Emma L. Jeanes and Christian De Cock: Making the familiar strange - A deleuzian perspective on creativity (2005)

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Gilles_Deleuze